

УДК 631.4 (477.8)

ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ҐРУНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лілія Мазник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Розглянуто актуальне питання еволюції ґрунтознавства, характеристики основних етапів його розвитку. Висвітлено роль історії в розвитку науки. Проаналізовано еволюцію наукової думки в питанні періодизації ґрунтознавства. Систематизовано періодизації українських та зарубіжних учених, які висвітлюють історію розвитку ґрунтознавчої науки.

Ключові слова: історія ґрунтознавства, напрями дослідження ґрунтів, періодизація ґрунтознавчої науки.

В історії людської культури важливу роль відіграють історико-наукові дослідження. Складовою комплексного відтворення історії науки безперечно є періодизація певного явища, яке досліджують як спеціальні інституції, так і окремі вчені, а також еволюція їхньої наукової думки. Однак питання історії ґрунтознавства і його періодизації не досить повно відображені в сучасній історичній літературі.

Уважають, що ґрунтознавство в емпіричній стадії свого розвитку з'явилося на світовій арені 2,0–2,5 тис. років тому. Це вже була наука з гіпотезами й практичними висновками, що мали для свого часу низку законів науки.

Парадоксом в історії ґрунтознавства, як, утім, і інших наук, є стислість саме історичного періоду й значна тривалість передісторії. Справді, теоретичне або генетичне ґрунтознавство сформувалося наприкінці XIX ст. у працях В. Докучаєва, Н. Сибірцева, П. Костичева, Е. Гільгарда. Нагромадження ж практично важливих відомостей про ґрунти почалося за кілька тисячоліть до нашої ери, а в еллінській і римській науці вчення про ґрунт стало вже планомірним для господарського використання [12, с. 9].

Зазначимо про ще одну цікаву історичну особливість ґрунтознавства. Тепер багато говорять про те, що тільки в сучасну епоху наука стає безпосередньою продуктивною силою суспільства. Однак насправді повинно йтися про “міру” цієї сили. Знання про ґрунти інтенсивно використовувалися в рослинницькій практиці, у разі оцінювання земельних угідь, створення іноді гігантських зрошувальних і осушувальних систем. Так було в Месопотамії і Єгипті, Елладі й Римі, Китаї й Індії, середньовічній Європі й Київській Русі. Тому можна знайти так багато відомостей про ґрунти в агрономічних і навіть політичних творах. Ґрунтом, як найважливішою продуктивною силою, глибоко цікавилися Альберт Великий, французькі фізіократи, Адам Сміт, Монтеск'є, О. Радищев та ін. [12, с. 10].

Дуже важливе значення має питання про періодизацію історії ґрунтознавства. Йому приділена увага в підручниках з ґрунтознавства, проте є й спеціальні публікації з історії ґрунтознавства.

У 1934 р. швейцарець Х. Пальман у невеликій статті, що стосувалася історичного розвитку науки про ґрунт, виділив такі періоди:

- 1) первісної обробки ґрунту, коли “питання ґрунтознавства взагалі не виникало”;
- 2) “передісторія ґрунтознавства” – древні філософи висловлювали перші думки про сутність ґрунту (Пліній та ін.);
- 3) аналітичного вивчення ґрунту в XVI–XVII ст., “коли з’явився мікроскоп і хімія проникала в сільське господарство”;
- 4) XVIII ст., що дало перших дослідників, які розділили ґрунт на складові частини;
- 5) XIX ст. – “досить інтенсивного вивчення ґрунту – Теєр, Берцеліус, Шпренгель, Мульдер, закінчуючи Лібіхом”;
- 6) особливо виділяється “час Вольні, Рихтгофена (вплив клімату)”;
- 7) створення В. Докучаєвим і М. Сибірцевим ґрунтознавства як науки, тому що “Росія майже єдина країна з великою територією, на якій закономірно змінюються ґрунтові зони” [17, с. 47–55].

Ця періодизація цікава, однак побудована з тимчасовими розривами (випав весь період феодалізму) і з виокремленим “німецьким ухилом” [12, с. 10].

Пізніше угорський ґрунтознавець А. де Зігмунд (1935) розділив історію ґрунтознавства на чотири періоди:

- 1) знання про ґрунт “старої філософії” (Арістотель, Теофраст, Колумелла) – “поверхневі відомості про природу ґрунту”;
- 2) XVIII–XIX ст. – ґрунт розглядали як “середовище для росту сільськогосподарських рослин” (Валлерій, класифікація ґрунтів Ліннея (“не дала глибоких результатів”), Деві, Теєр, Лібіх, початок мікробіології);
- 3) друга половина XIX ст. – у Німеччині й сусідніх країнах ґрунтознавство розвивається “як галузь геології”;
- 4) незалежним шляхом ґрунтознавство розвивалося в Росії (Докучаєв) і в США (Гиль-Гнедих). Заслуги Докучаєва: “ґрунт – самостійне тіло природи, вчення про фактори ґрунтоутворення, зональність і класифікація ґрунтів”, тобто роль Докучаєва оцінено коротко, але правильно [12, с. 10–11; 18].

Аналогічно до періодизації історії ґрунтознавства підійшов польський учений М. Стржемський (1947), що виділив ще період “від середніх століть до Теєра” [12, с. 11; 19].

За даними А. Ярилова, історію ґрунтознавства розділено на такі періоди: додокучаєвський, докучаєвський, післядокучаєвський, радянський. Однак така періодизація, що пов’язує з діяльністю одного вченого всю історію науки, не може бути правильною [2, с. 7–8].

М. Соколов (1945) розділив історію російського ґрунтознавства на такі періоди:

- 1) академічних експедицій, або ломоносовський (1750–1830) – уривчастих поверхневих спостережень за ґрунтами з детальнішим вивченням тварин, порід;
- 2) переддокучаєвський (1830–1880) – перші спеціальні праці про ґрунти, думки про походження й агрономічне значення ґрунтів;
- 3) докучаєвський (1880–1900) – героїчний період;
- 4) післядокучаєвський, дорадянський (1900–1918);
- 5) радянський період (1918–1945) [16, с. 233–241].

Д. Віленський (1958) запропонував таку періодизацію ґрунтознавства:

- 1) витоки науки про ґрунти на Русі;
- 2) ґрунтознавство в період феодально-кріпосницької абсолютистської монархії;
- 3) ґрунтознавство в період розкладання і падіння феодально-кріпосного ладу;
- 4) ґрунтознавство в період капіталізму;
- 5) ґрунтознавство в період імперіалізму;

- б) радянський період розвитку ґрунтознавства [2, с. 8].
В. Ковда (1973) виділив такі основні віхи в історії науки про ґрунт:
- 1) агрикультурхімія і ґрунтознавство в початковий період розвитку капіталізму (XVIII–XIX ст.);
  - 2) ґрунтознавство в період розвитку капіталізму (1870–1917);
  - 3) ґрунтознавство в СРСР після Жовтневої революції (1917–1970) [11].
- І. Крупеніков у монографії “Історія ґрунтознавства” (1981) [12] виділив такі головні етапи розвитку ґрунтознавства:
- 1) нагромадження розрізаних фактів про властивості ґрунтів, їхню родючість і способи обробітку (неоліт, бронзовий вік);
  - 2) відокремлення первинної системи використання ґрунтів для зрошення, поява способів боротьби із засоленням ґрунтів, примітивний кадастр земель (Єгипет, Месопотамія, Індостан, Китай, Мезоамерика);
  - 3) первинна систематизація відомостей про ґрунти (Феофраст, Катон, Пліній), спроба їхньої класифікації (Колумелла), перші приклади удобрення ґрунтів (Варрон); загальна географія ґрунтів у працях Геродота і Страбона; включення уявлень про ґрунти у філософські (Лукрецій Карр) і релігійні концепції (IV ст. до н. е. – IV ст. н. е.);
  - 4) опис ґрунтів як земельних угідь для запровадження феодальних повинностей і привілеїв; китайські кадастри, “Геопоники” у Візантії, землеоцінні акти в Німеччині, Англії, Франції й інших країнах Західної Європи; “Писцові книги” у Росії, оцінка ґрунтів у Литві, Білорусії й на Україні (VI–XVI ст.);
  - 5) знання про ґрунт в епоху Відродження; агрономічні трактати Альберта Великого, Петра Кресценція; ґрунт за уявленням Абу Ібн Сіні (Авіценни); Леонардо да Вінчі про утворення ґрунтів під впливом рослин; перші думки про роль солей ґрунту в харчуванні рослин – Бернар Паліссі (XV–XVII ст.);
  - 6) зародження сучасних поглядів на родючість ґрунту і їхній зв’язок з гірськими породами – Валлеріус у Швеції, Ломоносов у Росії; суперечки про те, чи є ґрунт лише “опорою” для рослин (Ф. Бекон) або він їх “живить” водою й солями; посилення ролі ґрунту в агрономічних творах (Хом, Ліванов та ін.); використання даних про ґрунт в економічному вченні фізіократів;
  - 7) розширення й поглиблення досліджень ґрунтів і спорадичних теоретичних узагальнень; гумусова теорія живлення рослин (Кюльбель, Теєр, Комов, Павлов); торжество відкриття Лібіха про використання рослиною “солей” ґрунту; початок вікової дискусії про чорнозем; перші карти – ґрунтові (Сташиц, Гроссул-Толстой, Веселовський) й агрогеологічні (Лоренц); геологічне ґрунтознавство в Німеччині й інших країнах (Фаллу, Берендт, Севергін); вчення про родючість ґрунтів (кінець XVIII – середина XIX ст.);
  - 8) створення теоретичного ґрунтознавства, доказ найважливіших його концепцій: ґрунт – самостійне тіло природи, що має профільну будову; родючість – його визначальна якість; вчення про ґрунтові типи, їхній генезис і еволюцію; класифікація ґрунтів; ґрунт і ландшафт; закони зональності (Докучаєв, Сибірцев, Костичев, Вільямс, Гільгард, Раманн, Трейтц, Мургоць та ін.), початок ґрунтової мікробіології (Бейеринк, Виноградський, Омелянський);
  - 9) завоювання докучаєвським ученням провідного положення у світі, нові класифікації ґрунтів у різних країнах, рецидиви формального підходу до цього питання; диференціація ґрунтознавства на низку дочірніх дисциплін (географія ґрунтів, фізика ґрунтів, хімія ґрунтів та ін.); перші світові ґрунтові карти (Глінка, Прасолов); успіхи

грунтознавства в країнах Азії, Африки, Латинської Америки; вчення про поглинальну здатність ґрунтів (Гедройц, Матсон, Вігнер, Дайкухара); перебудова агрономічного ґрунтознавства на нових теоретичних засадах (Рассел, Мітчерліх, Соколовський);

- 10) зародження конструктивного ґрунтознавства (сучасний період); широке використання новітніх методів математики, фізики, хімії; педостатистика й педоніка; моделювання ґрунтових процесів; розробки капітальних методів меліорації й охорони ґрунтів; ґрунти, світові земельні ресурси й проблеми продовольства; Світова ґрунтова карта ФАО – ЮНЕСКО [12, с. 11–12].

Автору вдалося не тільки поділити весь довготривалий історичний процес нагромадження і систематизації знань про ґрунти на десять чітко окреслених періодів, які нерозривно пов'язані із загальним розвитком пізнання навколишнього світу в історії людства, а й віднайти нові історичні імена та маловідомі наукові концепції, уникнути “євроцентризму” тощо. Це стало можливим завдяки комплексному науково-історичному підходу та “принципу піраміди”, які були визначальними в разі створення цієї періодизації.

У книзі “Історія ґрунтознавства” (1988) Б. Розанов запропонував таку періодизацію історії ґрунтознавства:

- 1) період створення сучасного теоретичного ґрунтознавства (кінець XIX – поч. XX ст.);
- 2) період розвитку докучаєвського ґрунтознавства та становлення нової науки (1916–1941);
- 3) період інтенсивної інвентаризації ґрунтового покриву світу та розвитку міжнародного співробітництва у ґрунтознавстві;
- 4) період інтенсифікації робіт з охорони і раціонального використання ґрунтового покриву [15, с. 26–34].

На думку А. Керженцева (1995) [8, с. 21], історія ґрунтознавчої науки є закономірною зміною таких наукових парадигм:

- вивчення ґрунтів як предмета виробництва;
- вивчення ґрунтів як природного і біосферного тіла;
- вивчення ґрунтів як функціонального динамічного утворення.

Відповідно до цього і періодизація історії ґрунтознавчої науки повною мірою має відображати цю закономірну зміну наукових парадигм.

І. Іванов у співавторстві з Т. Луковською (1999) запропонував таку періодизацію історії ґрунтознавства як фундаментальної науки. Вона охоплює три етапи по два періоди в кожному з них.

Перший етап – становлення методологічних і методичних основ ґрунтознавства (1870–1917):

- 1870–1900 рр. – час В. Докучаєва, розробка теоретичних і методологічних основ ґрунтознавства, виникнення докучаєвської наукової школи;
- 1901–1917 рр. – повне визнання концепції В. Докучаєва, ідеї ґрунтових процесів, розвиток картографії ґрунтів, ґрунтово-оцінні земські й переселенські роботи, початок диференціації та інституалізації ґрунтознавства.

Другий етап – диференціація та інституалізація ґрунтознавства (1918–1974):

- 1918–1947 рр. – розвиток хімії ґрунтів, вивчення типів ґрунтів і картографування ґрунтових ресурсів, оформлення фізики і меліорації ґрунтів, становлення біології, мінералогії і вивчення ерозії ґрунтів, перехід агроґрунтознавства на генетичні позиції;

- 1948–1973 рр. – розвиток картографії, класифікації, стаціонарних досліджень ґрунтів, оформлення біології, мінералогії, мікроморфології, біогеохімії ґрунтів, геохімії ландшафтів, розвиток мережі ґрунтознавчих закладів, видання підручників з ґрунтознавства.

Третій етап – екологізація, розширення теоретичної бази ґрунтознавства, навчального пізнання функціонування ґрунтів (з 1970-х років і до сьогодні):

- 1974–1990 рр. – подальший розвиток розділів ґрунтознавства, виявлення біосферних та екологічних функцій ґрунтів, вивчення природної та антропогенної еволюції ґрунтів, зміни і деградації ґрунтів унаслідок антропогенного впливу, розробка способів охорони, методології і методів моніторингу, прогнозу розвитку ґрунтів;

- з 1991 р. – посилення уваги до теоретичних проблем природного і антропогенного ґрунтознавства, проблем екології, послаблення експериментальних досліджень з огляду на фінансові труднощі [8, с. 21–23].

Запропонована І. Івановим систематизація історії ґрунтознавства є вдалою, оскільки враховує як логіку розвитку ґрунтознавства, так і вплив на нього інших наук, суспільно-політичних та економічних змін у країні тощо. Основними недоліками цієї періодизації є: обмеженість у часі, надмірна персоніфікація і деталізація окремих історичних етапів, недооцінка ролі вчених-ґрунтознавців різних країн у вирішенні теоретичних і прикладних проблем ґрунтознавства, відсутність об'єктивної інформації щодо наукової творчості та наукових ідей видатних українських ґрунтознавців [9].

Детальну характеристику розвитку ґрунтознавства виконав С. Зонн. У праці “Історія ґрунтознавства Росії в XX столітті” (1999) у хронологічному порядку розглянуто основні позитивні й негативні моменти розвитку ґрунтознавства у XX ст.; наукова проблематика, її виникнення та значення для сільського господарства країни, а також для розвитку докучаєвських ідей у ґрунтознавстві [6, 7].

У першій частині праці С. Зонна розглянуто період з 1900 по 1950 рік:

- становлення науки, вихід ґрунтознавства на міжнародну арену, створення об'єднання ґрунтознавців у м. Санкт-Петербург та м. Москва (1900–1916);
- важкі часи (1915–1922);
- етап багатогранного вивчення ґрунтів і світове визнання докучаєвського ґрунтознавства (1922–1939);
- захист досягнень і успіхів науки – роки війни і робота в евакуації (1941–1945 рр.);
- засилля антинауки, біологізація ґрунтознавства та її наслідки (1947–1957 рр.) [6].

У другій частині праці проаналізовано період з 1950 до 2000 року:

- ґрунтознавство й проблема освоєння цілинних і перелогових земель (1950–1964);
- новий етап поглибленого вивчення ґрунтів (1962–1980);
- заключне двадцятиліття століття (1980–2000) [7].

Г. Добровольський (2010) виділив у розвитку знань про ґрунти три великі періоди, кожен з яких можна розділити на різні за тривалістю і значенням етапи.

Перший великий період можна назвати періодом емпіричного накопичення знань про різноманітність ґрунтів і їхню родючість, а також періодом процесу розвитку землеробства. Він тривав протягом багатьох тисяч років – від зародження землеробства в епоху неоліту (близько 8 тис. років до н. е.) до епохи Відродження (XV–XVI ст.). Тобто до початку розвитку природничих і точних наук. По суті, це був тривалий етап передісторії науки про ґрунти.

Другий великий період в історії знань про ґрунти пов'язаний з вивченням ґрунту як основи землеробства з використанням не тільки емпіричних (дослідних) даних, а й

нових методів природничих наук (хімії, фізики, мінералогії, фізіології рослин та ін.) для виявлення “таємниці” родючості ґрунтів. Він охоплював час від епохи Відродження до другої половини XIX ст. Це був період розвитку агрономічного ґрунтознавства (агрохімії, агрофізики, агрогеології) і становлення ґрунтознавства як галузевої сільськогосподарської дисципліни.

Третій великий період в історії знань про ґрунти – це період розвитку ґрунтознавства як самостійної галузі природознавства. Початок його стосується другої половини XIX ст. і пов’язаний з ім’ям видатного російського вченого і мислителя, основоположника наукового ґрунтознавства В. Докучаєва. Цей період триває досі [4, с. 10].

Сьогодні про важливість об’єктивної не політизованої періодизації розвитку ґрунтознавства загалом і українського зокрема у світлі відтворення національної ідеї пише багато дослідників. Зокрема, Д. Злобенко зазначив, що приклади періодизації: “можуть стати основою для теоретичних узагальнень із врахуванням новітніх досягнень суміжних наукових дисциплін” [5, с. 93].

Є низка інших публікацій з цього приводу, передусім Г. Махова [13]. Їхня узагальнена особливість та, що Григорій Григорович пише про існування українського ґрунтознавства тільки протягом 20-х років XX ст., коли таке бачення ще сприймала влада. З 30-х до кінця 90-х років XX ст. вітчизняні історики аналізують уже тільки радянське або російське ґрунтознавство.

У праці “Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887–1927 рр. та найближчі перспективи” Г. Махов відтворив історію досліджень ґрунтів в Україні згаданого періоду і вперше розробив періодизацію становлення та розвитку українського ґрунтознавства. Він виділив три історичні періоди розвитку українського ґрунтознавства:

1) 1887–1910 рр. – початок ґрунтово-дослідної роботи в Україні, від полтавських експедицій В. Докучаєва. Г. Махов зазначив, що територіальні дослідження ґрунтів в Україні цього періоду, з притриманням докучаєвської методики та способів дослідження, дали змогу накопичити великий фактичний матеріал [14, с. 66];

2) 1910–1918 рр. – цей період розвитку ґрунтознавства в Україні Г. Махов визначив як “набоківський” – “новий і блискучий період українського ґрунтознавства почався з 1910–1912 р., коли ціла низка губерніяльних земств розпочала широко організовані територіальні дослідження ґрунтів. Цей період цілком законно буде назвати “Набоковським”, бо, по-перше, на чолі більшої частини експедицій (Херсонська, Подільська, Харківська) стояв проф. О. Набоких, а по-друге – вплив його як блискучого ґрунтознавця-дослідника, позначився й на роботах інших експедицій...” [14, с. 68]. Професор Г. Махов схарактеризував цей період як період розвитку і поглиблення ідей та методики наукового ґрунтознавства;

3) початок 20-х років. Дослідник схарактеризував проведену роботу із дослідження ґрунтів України протягом 1920–1927 рр. і зазначив, що третій, сучасний період українського ґрунтознавства починається з 1920 р., коли в Україні виникла низка ґрунтознавчих організацій, що займалися науково-дослідною справою в цій галузі і були тісно зв’язані з плановою роботою державних органів [14, с. 70–75].

Основні напрями ґрунтознавчих досліджень висвітлені в історичному нарисі Г. Гриня “З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні” (1970) [3]. Автор виділив три періоди вивчення ґрунтового покриву України:

1) дореволюційний – до Великої жовтневої соціалістичної революції;

2) післяжовтневий перший – період планомірних, однак територіально розрізнених ґрунтових досліджень;

3) післяжовтневий другий – період суцільного великомасштабного ґрунтового дослідження, початок якого, за твердженням Г. Гриня, можна датувати 1956 р. [3].

Детальну періодизацію історії українського ґрунтознавства у 2006 р. запропонував В. Вергунов [1]. Він розглянув ґрунтознавство винятково як науку, і тому за основу періодизації взяв ознаки науковості та історизму: методологія, державна зацікавленість, вихід наукових трактатів, організаційні засади.

Перший етап – накопичення первісних знань про ґрунт і його безсистемне використання, а також описове узагальнення їх, починаючи з XI ст. у вигляді, наприклад, літопису Нестора-літописця. Цей етап у часовому вимірі як найбільший умовно поділяють на два періоди:

1) описове ґрунтознавство, що існує до 1483 р.;

2) популяризація наукових знань про ґрунт, що фактично розпочалася із праці українського автора Юрія Дрогобича “Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини славетного Болонського університету”. У праці наведено відомості щодо рівня родючості ґрунтів і клімату території, до якої входить теперішня Україна.

Другий етап почався зі створення Аптекарьських городів на Полтавщині у 1721 р., де знання про ґрунт і його особливості використовували в загальнонауковому процесі стосовно підвищення продуктивності вирощуваних культур. Він тривав до 1809–1811 рр.

Третій етап продовжувався до 1884 р. і пов’язаний зі створенням першої наукової інституції – Полтавського дослідного поля. Його розділяють на два періоди:

1) 1811–1861 рр. – коли про ґрунт говорили як про складову науково-освітнього процесу у вищих навчальних закладах у разі викладання предмета “сільське господарство”;

2) 1861–1884 рр. – ґрунтознавство розглядають як першооснову агрономії в межах прикладного існування сільськогосподарської науки.

Четвертий етап – 1884–1910 рр. – “докучаєвське” ґрунтознавство. Це період справді наукового напрямку, що почався з Полтавської експедиції проф. В. Докучаєва у 1887–1891 рр. Складання першої карти ґрунтів округи В. Вернадським. В основі робіт, що замовляли переважно оцінювально-статистичні бюро губернських земств – ґрунтові дослідження для складання ґрунтових карт окремих районів українських земель.

П’ятий етап – 1910–1920 рр. – “набоковський” період ґрунтознавства. Під науковим керівництвом проф. О. Набоких проводили широко організовані дослідження ґрунтів усіх губерній, що входять до сучасної України [1].

Шостий етап – 1921–1929 рр. – “махівський” період ґрунтознавства. Досліджували ґрунти України для створення першої синтетичної ґрунтової 25-верстної карти республіки (1926), а також 33 дослідних станції для потреб наукового забезпечення колективного ведення сільського господарства.

Сьомий етап – 1930–1959 рр. – “соколовський” період ґрунтознавства. Широкомасштабні дослідження ґрунтів України для підвищення їхньої родючості, а також продуктивності агрофітоценозів у межах ведення зональних систем землеробства. Створення спеціальної інституції, що поєднала ґрунтознавців та агрохіміків.

Восьмий етап – 1959–1990 рр. – “радянський” період ґрунтознавства. Існує в межах державної політики СРСР щодо галузі. Є теоретичною і практичною основою систем землеробства, а також індустріальних та інтенсивних технологій основних польових культур.

Дев'ятий етап – 1990 р. і до сьогодні – “українське” ґрунтознавство в межах наукового забезпечення аграрного сектора держави в умовах існування різних форм власності [1, с. 46–79].

А. Кирильчук (2010) [10] виділив чотири основні періоди дослідження рендзин Мало́го Полі́сся упродовж ХХ ст.:

1) період фрагментарних досліджень рендзин Мало́го Полі́сся. Перші фрагментарні дослідження рендзин Мало́го Полі́сся на початку та у середині 30-х років ХХ ст. проведені переважно польськими вченими, зокрема Ю. Мазановським, Ф. Терліковським, А. Мусієровичем і А. Вондраушем, Т. Мичинським, С. Міклашевським та ін. Спільною рисою цього періоду є те, що їх проводили на засадах агрокультурихімічного підходу у ґрунтознавстві;

2) період фундаментальних ґрунтово-географічних досліджень рендзин Мало́го Полі́сся, які ґрунтувалися на докучаєвському географо-генетичному підході до ґрунту як функції умов і чинників природно-господарського середовища та передбачали вивчення особливостей їхньої генетичної природи залежно від специфіки чинників ґрунтоутворення і панівних елементарних ґрунтоутворних процесів, а також можливостей підвищення ефективності сільськогосподарського використання цих ґрунтів, започатковані наприкінці 40-х років ХХ ст. такими вченими-ґрунтознавцями як, І. Гоголев та Г. Андрущенко;

3) період ґрунтово-географічних і ґрунтово-меліоративних досліджень рендзин Мало́го Полі́сся – для нього характерне розширення географії досліджень, детальне картографування ареалів їхнього поширення, проведення бонітетної і вартісної оцінки цих ґрунтів та вдосконалення способів і прийомів їхнього удобрення та обробітку. Він пов'язаний з проведенням великомасштабних обстежень ґрунтів, які виконували у 1957–1961, 1965–1966 та 1985–1986 рр. співробітники Львівської філії інституту Укрземпроекту УААН і науково-дослідної лабораторії ґрунтово-географічних досліджень (НДЛ-50) Львівського національного університету імені Івана Франка, а також окремі дослідники, зокрема А. Гуменюк (1962–1964), А. Крилова (1964–1966), Н. Лісовий (1976–1978) та ін.;

4) період сучасних ґрунтово-екологічних досліджень рендзин Мало́го Полі́сся. Пріоритетним напрямом досліджень, започаткованих співробітниками кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Львівського національного університету імені Івана Франка у 1994–1997 рр., є цілеспрямоване вивчення трансформації елементарних ґрунтоутворних процесів і динаміки основних ґрунтових властивостей та режимів цих ґрунтів за умов інтенсивного землеробства, що необхідно для розробки адаптивних екологічнобезпечних систем і методів управління, високої потенційної родючості цих ґрунтів та включення їх до об'єктів ґрунтово-охоронної інфраструктури [10, с. 33–35].

Отже, історія науки значно впливає на розвиток будь-якої науки і цей феномен має досить широкі перспективи використання в наш час. Періодизація історії ґрунтознавчої науки є надзвичайно важливим і водночас дискусійним питанням, вирішення якого потребує нових комплексних науково-історичних підходів та принципів. Розглянуті періодизації історії ґрунтознавства свідчать про його високий науковий розвиток і можуть стати основою для теоретичних узагальнень з урахуванням новітніх досягнень суміжних наукових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вергунов В. А.* Українське ґрунтознавство: історія становлення та розвитку у наукових школах, інститутизації і періодизації / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / [відп. ред. О. Я. Пилипчук]. – 2006. – Вип. 24. – С. 46–79.
2. *Виленский Д. Г.* История почвоведения в России / Д. Г. Виленский. – М. : Сов. наука, 1958. – 238 с.
3. *Гринь Г. С.* З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні / Г. С. Гринь // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970. – № 15. – С. 3–16.
4. *Добровольский Г. В.* Лекции по истории и методологии почвоведения : учебник / Г. В. Добровольский. – М. : Изд-во. Моск. ун-та, 2010. – 232 с.
5. *Злобенко Д.* Періодизації ґрунтознавства в контексті історії науки / Д. Злобенко // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2005. – Вип. 22. – С. 87–93.
6. *Зонн С. В.* История почвоведения России в XX веке (неизвестные и забытые страницы) / С. В. Зонн. – М. : Ин-т географии РАН, 1999. – Ч. 1. – 376 с.
7. *Зонн С. В.* История почвоведения России в XX веке (неизвестные и забытые страницы) / С. В. Зонн. – М. : Ин-т географии РАН, 1999. – Ч. 2. – 579 с.
8. *Иванов И. В.* История отечественного почвоведения: развитие идей, дифференциация, институционализации / И. В. Иванов. – М. : Наука, 2003. – Кн. 1: 1870–1947 гг. – 397 с.
9. *Кирильчук А. А.* До питання періодизації історії ґрунтознавчої науки / А. А. Кирильчук, О. І. Кирильчук // Географія та екологія: наука і освіта. – К., 2006. – С. 75–76.
10. *Кирильчук А. А.* Дослідження рендзин Малоого Полісся упродовж XX століття / А. А. Кирильчук // Агрохімія і ґрунтознавство. – 2010. – Кн. 2. – С. 33–35.
11. *Ковда В. А.* Основы учения о почвах / В. А. Ковда. – М. : Наука, 1973. – Кн. 1. – 447 с.
12. *Крупеников И. А.* История почвоведения (от времени его зарождения до наших дней) / И. А. Крупеников. – М. : Наука, 1981. – 328 с.
13. *Махів Г. Г.* Організація та завдання ґрунтознавства на Україні / Г. Г. Махів // Земельник: громад.-проф. та наук. щомісячник наук.-техн. секції Укрбюро Всеробітземлісу. – Х., 1925. – № 6. – С. 82–87.
14. *Махов Г. Г.* Територіальні дослідження ґрунтів на Україні за період 1887–1927 рр. та їх найближчі перспективи / Г. Г. Махов // Вісник природознавства. – 1928. – № 2. – С. 65–75.
15. *Розанов Б. Г.* История почвоведения / Б. Г. Розанов // Почвоведение. – М. : Высшая школа, 1988. – Ч. 1. – С. 26–34.
16. *Соколов Н. Н.* Некоторые данные по истории почвоведения / Н. Н. Соколов // Почвоведение. – 1945. – № 5–6. – С. 233–241.
17. *Pollman H.* Über die geschichtliche Entwicklung der Bodenkunde / H. Pollman // Schweiz. Landwirt. Monatsh. – 1934. – XII Jg., N 2. – S. 47–55.
18. *Sigrnond A. A. J. de.* Hungarian alkali soils and methods of their reclamation / A. A. Sigrnond. – Berkeley : Univ. Cal., 1927. – 96 s.

19. *Strzemiński M. Zarys rozwoju naukowej systematyki gleb / M. Strzemiński // Materia i poznanie gleb polskich. – Pulawy, 1947. – Т. 6. – S. 42–58.*

*Стаття: надійшла до редакції 15.05.2013
доопрацьована 31.05.2013
прийнята до друку 17.06.2013*

PROBLEMS OF PERIODIZATION OF HISTORY OF SOIL RESEARCHES

Liliya Maznyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko St., 41, UA – 79000, Lviv, Ukraine*

The research is devoted to the issue date of the evolution of soil, characteristics of the main stages of its development. The role of history in the development of science was lighted. The evolution of thought on the question of periodization of soil was analyzed. Periodizations of history of soil science by Ukrainian and foreign scientists were systematized.

Key words: history of soil science, soil research trends, periods of soil science.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ ПОЧВОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Лилия Мазнык

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, 79000, г. Львов, Украина*

Рассмотрено актуальный вопрос эволюции почвоведения, дано характеристику основных этапов его развития. Освещено роль истории в развитии науки. Проанализировано эволюцию научной мысли в вопросе периодизации почвоведения. Систематизировано периодизации украинских и зарубежных ученых, освещающих историю развития почвоведческой науки.

Ключевые слова: история почвоведения, направления исследования почв, периодизация почвоведческой науки.